

izdelke do Ruš, najdemo jih na območju Slovenskih Goric. Petovionska keramika se širi vzdolž ceste proti Mursi vsaj 60 km daleč. Izbrane kategorije keramike, kot kažejo melnice, oljenke in opeke s pečati, pa so imele veliko širše tržišče: na severu do Flavije Solve, ob jantarjevi cesti do Karnunta, vzdolž Drave in Donave pa do Murse, Singiduna in Viminacija. Močna razširjenost proti jugovzhodu je gotovo posledica cenejšega in dobro organiziranega rečnega transporta.

Zaključno poglavje prve knjige je posvečeno dataciji grobov. Datiranih grobov je okoli 80 %. V 1. in 2. stol. sodi tri četrtine grobov, v 3. in 4. st. pa spada le 5 % grobov. V obdobje 2. in 3. stol. je datirano 6 % grobov. Glavnina grobov sodi v obdobje od flavijskega časa do prve polovice 2. st.

Druga knjiga o zahodnih grobiščih Petovione, s podnaslovom Katalog, močno presega običajen katalog arheološkega gradiva. Za vsak posamezen grob so vedno navedeni arhivski podatki o legi, o izkopavanjih in komentar. Tako je vse ugotovitve mogoče preverjati in, ob morebitnem odkritju izgubljenih ali založenih arhivskih virov, tudi dopolnjevati.

Osnovni vir za rekonstrukcijo grobnih celot so bile inventarne knjige Joannea. Predmeti v grobovih so opisani, k temu je navedena risba predmeta in morebitna fotografija. Opis vsebuje podatke o materialu, pri keramiki je vedno določen fabrikat. Sledi tipološka opredelitev in datacija posameznih predmetov, utemeljena z literaturo. Citirane so tudi vse prejšnje objave predmeta. Na koncu je navedena datacija celotnega groba in predmeti, ki so bili za datiranje odločujoči. Risbe v katalogu so izredno kakovostne, pomembno dopolnilo so tudi barvne fotografije.

Druga knjiga s takšno predstavitvijo gradiva, natančnim lociranjem ter tipološko in kronološko opredelitvijo posameznih predmetov predstavlja zgoščeno temeljno študijo, hkrati pa tudi preverljivo osnovo številnih zaključkov iz prve knjige. Tu mislim predvsem na topografijo in kronologijo grobišča ter na statistična razmerja v keramiki.

Delo Janke Istenič pomeni bistven premik v poznavanju Petovione, enega najpomembnejših mest rimske Panonije. Odprla je tudi novo poglavje v razumevanju gospodarskih odnosov na prostoru med severno Italijo in osrednjim Podonavjem. Tako smo dobili novo osnovo za nadaljne raziskovanje Petovione, hkrati pa vzpodbudo rimski provincialni arheologiji v Sloveniji. Zgledovali bi se lahko po doslednem izhajanju iz primarnega gradiva ter po natančni obravnavi prostora in kronologije. Poglavje, posvečeno analizi keramike pa predstavlja vzor, kako je potrebno obravnavati velike sklope keramičnega gradiva, kako ga je potrebno klasificirati, opisati, smiselno urediti in obvladati ter kako vključiti naravoslovne analize v arheološko raziskavo in interpretacijo. Kvalitetno in bogato slikovno gradivo in popoln prevod v angleščino sta sicer zahtevala velik napor avtorja in založnika, toda šele tako sta knjigi o zahodnih grobiščih Petovione dobili svoje pravo mesto v širšem evropskem prostoru. To pa je mesto med najboljšimi sodobnimi deli, ki so strogo utemeljena na primarnem gradivu hkrati pa s kombinacijo arheoloških in naravoslovnih raziskav odgovarjajo na pomembna zgodovinska vprašanja o razvoju gospodarstva.

Jana HORVAT

Irena Lazar: *Celeia. Arheološka podoba mesta.* Pokrajinski muzej Celje, Celje 2001. 64 strani, 53 barv., 23 čb fotografij, 19 kart in risb.

Predstavitve antične Celeje avtorice Irene Lazar je sistematično zasnovana in se začne s kratko zgodovino raziskav, ki sega kar pet stoletij daleč in sovпада z najbolj bleščečim obdobjem celjskih knezov. Paolo Santonino v popotnih dnevnih iz konca 15. st. sporoča, da so Celjani imenovali svoje mesto zaradi številnih starin kar Mala Troja. Vse do 19. st. pa so dragocene celejanske najdbe polnile vojvodske in druge privatne zbirke na Dunaju in v Trstu.

V 19. st. pa so začeli meščani starine skrbno zbirati in vzdavati v pročelja hiš, med njimi so najbolj znana Vrata s starinami iz Gosposke ulice. Nastali so prvi načrti antičnega mesta, na njih so označevali mesta odkritih mozaičnih tal in posamezne dele mestne arhitekture. Sredi stoletja je odkritje 28 votivnih arhitektur vzpodbudilo nastanek prvega lapidarija ob farni cerkvi.

1882 pa je bil ustanovljen Mesni muzej in začele so se prve načrtno arheološke raziskave mesta. Med najpomembnejšimi raziskovalci je bil E. Riedl, čigar izjemno natančni zapiski in načrti so še dandanašnji v veliko pomoč raziskovalcem. V ta čas sodijo izjemna odkritja rimskih kopalšč, bronast kip Celeje, Bakhova maska in t. i. Noriški vojak. Prvo polovico preteklega stoletja ni zaznamovalo nobeno izjemno odkritje, intenzivnejše raziskave pa so potekale po drugi svetovni vojni pod vodstvom kustosov A. Bolte in V. Kolšek; vzrok zanje je bila predvsem pospešena gradnja, arheološka dela pa so bila omejena v prvi vrsti na nadzor pri gradbenih posegih. V sedemdesetih letih je bila odkrita bogata zahodna nekropola, sledila so odkritja številnih urbanih delov in arhitekture s freskami, mozaiki in drobnimi najdbami. Ustanovitev ZVKND v osemdesetih letih je dala nov zagon arheološkim raziskavam in A. Vogrin je postala nepogrešljiv sodelavec celjskim muzejskim arheologom.

Celeja je zrasla ob sotočju Voglajne in Savinje, v plodni Savinjski dolini ob prazgodovinski jantarni cesti. Najstarejše sledi predhodne prazgodovinske naselbine segajo v čas pozne žarnogrobiščne kulture. Na vzhodu Miklavškega hriba se je razprostirala naselbina keltskih Tavriskov, ki pa je bila delno uničena s premikom struge Savinje. Noriško kraljestvo, ki je v določenem času obsegalo tudi ta prostor, je bilo zveza keltskih plemen z več središči. Zaradi izjemnih rudnih bogastev je imelo kraljestvo v sklopu rimske države poseben položaj in je bilo aneksirano okoli leta 15. pred Kr. V tem občutljivem političnem procesu je nedvomno igrala pomembno vlogo staroselska aristokracija, kar nam dokazuje tudi epigrafsko gradivo, npr. Veponov nagrobnik. V klavdijskem času postane Norik provinca, Celeja pa skupaj s še štirimi noriškimi mesti rimski municipij. Županovali so predvsem domačini. Več kot deset celejanskih županov omenjajo številni ohranjeni epigrafski zapisi, med drugim tudi na šempeterskih grobnicah. Omenjeni so tudi mestni svetniki, senat in municipalni svečeniki.

Celejo omenjajo številni antični viri, označena je na Tabuli Peutingeriani iz 12. ali 13. st., in navsezadnje se je njeno ime ohranilo skoraj v nespremenjeni obliki do današnjega dne.

Poglavje o ostankih mesta je gotovo najbolj dragoceno, ker prinaša veliko doslej manj poznanih ali celo povsem novih podatkov. Meje mesta so se spreminjale, saj je na vzhodnem delu v 2. stoletju preraslo zaščitan teritorij in se raztegnilo na prostor prvotno odrejen nekropoli, kar je za rimska mesta dovolj nenavaden pojav. Danes lahko obseg antične Celeje zamejimo na prostoru med železniško postajo na vzhodu, Miklavškim hribom na jugu, Levstikovo ulico na severu in Gledališkim trgom na zahodu. Vzdolž vpadnic so se razprostirale obsežne nekropole, ki so zaradi večmetrskih nagrmadenih plasti rečnih naplavin ostale večidel neraziskane. Mesto je imelo po nekaterih presojah okoli 10.000 prebivalcev (ali štirikrat manj kot Petoviona in okroglo triinpolkrat več kot Emona. Seveda so ocene o številu prebivalstva zelo riskantne in zato se jim praviloma pisci ponavadi izogibajo, osebno pa se z avtorico strinjam, da so za sodobnega muzejskega uporabnika izjemno izpovedne).

Poznane so štiri glavne celejanske vpadnice, največ novosti prinašajo odkritja iz območja Knežjega dvorca, kjer je tlakovana cesta z odtočnimi jarki merila kar 10,4 m. Na tem mestu je bila cesta tudi premaknjena višje proti severu, čemur so botrovale vodne ujme, datirane z miljniki najdenimi v strugi Savinje v čas po letu 268.

Sledi poglavje o komunalni opremljenosti mesta, sicer za strokovnjake izjemno pomembno, a utegne biti za običajnega uporabnika vodnika morda malce razpotegnjeno in rahlo nezanimivo.

Izjemno pomembno je poglavje o forumu in javnih zgradbah,

kjer so predstavljene tudi največje novosti. Celeja je bila, kot izvemo iz avtoričine predstavitev, bogato, trdno zidano mesto, ki so ga krasili številni marmorni kipi in kolonade. Iz kamna zidane in z opeko pokrite hiše so bile razkošno opremljene z mozaiki, poslikane s freskami in v mnogih primerih ogrevane s hipokavsti. (Po svoje je škoda, da avtorica obravnava razkošne mozaike iz starokrščanske bazilike skupaj s profanimi!). Freske iz Celeje so po zaslugi predhodnih raziskovalk, V. Kolškove in L. Plesničar Gec, znane tudi v svetovni arheološki literaturi. Lazarjeva jih predstavi na kratko in vabljivo, kot se za muzealca, ki z vodnikom v prvi vrsti povabi bralce na obisk muzeja, tudi spodobi.

Opisani sta obe odkriti kopališči s sistemi ogrevanja. Lega celejanskega foruma je še vedno nekoliko vprašljiva. Nekoč so menili, da je ležal pod Stanetovo ulico in da se je njegova lega sčasoma spremenila, kar za poznavalce rimskega sistematičnega urbanega planiranja gotovo ni sprejemljiva razlaga. Najbogatejše najdbe zadnjega desetletja sodijo v prostor med trgom Celjskih knezov, Glavnim trgom, Prešernovo ulico ter Savinjo. Tu so antične zgradbe monumentalne in razkošno opremljene. Nekatere so bile razpoznavne kot svetišča, v neposredni bližini so bili odkriti deli kipov v nadnaravni velikosti, eden je pripisan Apolonu. V poznoantičnemu zidu, vključenem v temelje Knežjega dvora, so vzdani številni ostanki reliefov in deli polne plastike, ki so skoraj gotovo krasili forumske zgradbe.

Med svetišči je vsekakor treba omeniti Herkulovo, odkopano v petdesetih letih prejšnjega stoletja, ki danadanašnji po krivici ostaja odrinjeno in malce zanemarjeno.

Celeja je bila bogata. O tem pričajo poleg razkošnih nagrobnikov tudi odkrite sledi številnih obrti, med drugim talilni lončki, kalupi, surovci in polizdelki ter talilni odpadki in zavrženi nauspeli izdelki, izgubljeno ali pozabljeno orodje ... Iz tega je razvidna lončarska, steklarska in kovinarska obrt, bogata je kamnoseška tradicija in nedvomno je bila ugotovljena tudi latenskodobna kovnica noriških srebrnikov.

Bogata so tudi pričevanja odkritih grobišč, ki so se raztezala nekaj kilometrov izven mesta ob severni, zapadni in južni vpadnici. V grobovih so bili odkriti številni importirani, luksuzni izdelki. Med njimi italska sigilata in stekleno posodje, bronast in srebrn nakit, staroselska lončenina in ponekod tudi kostni ostanki bogate posmrtnice; goveja glava, svinjsko pleče, petelinje bedro in pet polžev ... Iz enega od bogatih grobov izvira tudi izjemna najdba bronaste Bakhove glave, ki je bila del večje posode in jo danes hrani Umetnostnozgodovinski muzej na Dunaju.

Iz Celeje so poleg odkritih grobov znani tudi številni nagrobniki in deli razkošnih edikov, grobnic kakršne poznamo iz Šempetra. Med nagrobniki izstopa nagrobnik Tiberija Julija z reliefno upodobitvijo Menade. Del nekoč večje pepelnice pa je krasila tudi reliefna upodobitev Lune in Endimijona. Med vklesanimi imeni srečamo tudi imena ljudi, ki so v Celejo prišli iz Sirije in drugih vzhodnih provinc rimskega imperija. Nagrobnik Efežanke Euhodije je slovenski strokovni javnosti že dolgo poznan.

Izjemno zanimivo je poglavje o prebivalstvu. Avtorica govori o ohranjenih imenih uglednih celejanskih družin, med njimi so najbolj znani Vindoniji. Keltska tradicija je razvidna ne le v drobnem gradivu, nakitu in novcih, tudi med danes poznanimi imeni celejanskih prebivalcev je največ keltskih imen, npr. Vepon, Bonijata, Mogion, Dubna. Iz nagrobnih upodobitev nam je poznana staroselska noša, posebej nakit in oblačila domačink. Poznani so nam domačini, ki so dosegli visoke položaje v rimskem cesarstvu, med njimi Tit Varij Klemens, ki je dosegel senatorski stan in je bil pod Markom Avrelijem član ožjega vladarskega sveta.

Poglavje o mestnem obzidju je prav tako prineslo nekaj novosti. Celeja v prvih dveh stoletjih ni bila obzidana, obseg zgodnjega mesta pa je presegal poznoantično obzidano mestno območje. Ostanki utrdbene arhitekture iz zgodnjega obdobja pa dokazujejo obstoj zgodnjega strateško kontrolnega sistema ob Miklavškem hribu. Politični dogodki 3. stoletja in nevarni barbarski vdori so narekovali gradnjo obzidja tudi nezavarovani Celeji. Ostanki obzidja so bili prvič odkriti na zahodni strani mesta, ob gradnji

Narodnega doma, kjer se potek šestmeterskega antičnega obzidja dobro ujema z linijo dvometerskega srednjeveškega. Najobsežnejši del obzidja pa je prišel na dan ob nedavnih raziskavah Knežjega dvora. Severno obzidje je ležalo pod Levstikovo ulico, kjer so bili odkriti mogočni bloki izsekani iz apnenca. Dokazi o vzhodnem obzidju so prišli na dan že v petdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je bil odkrit zid iz lomljenca in oblic vezanih z živim apnom. Ta del obzidja se po tehniki gradnje razlikuje od ostalih delov obzidja in je morda starejši. Morda je mesto ščitil pred poplavlami že v zgodnji dobi. Celeja je bila obzidana tudi na jugu, kar so dokazali ostanki zidu odkritih pod Staro grofijo.

Kot je dobro znano, je konec 3. stoletja mesto prizadela huda katastrofa, vodnim ujmam se je pridružil morda še potres, kot dokazujejo dolgo prezrti Riedlovi zapisi natančnih opazovanj uničenih mestnih plasti.

Vodnik avtorica zaključuje s poglavjem o religiji, ki se je v glavnih potezah ujemala z vsemi rimskimi mesti; na forumu je stal tempelj rimske triade, srečamo mnogo znamenj čaščenja zavetnikov rodovitnosti, sreče, dobre zmage, uspešnega trgovanja in kovaštva; božanska Celeja je bila čaščena skupaj z najvišjim Jupitrom, slede Fortuna, Viktorija, Herkul, Mars in Merkur. Ohranjeno je veliko število njihovih malih in velikih plastik, posvetilnih napisov in drugih podob. Veže privatnih bivališč so krasili larariji s podobami hišnih božanstev, javne trge votivni oltarji in posvetilne plošče, kipi in reliefi zavetnikov, polbogov in bogov. Ob slovesnostih so pekli kruhke s podobami zavetnikov. Orientalni kultu niso bili neznan, kar moremo navsezadnje dobro povezati tudi z že omenjenimi (številnimi?) priseljenci iz Vzhoda. Več pozornosti zaslužita staroselski božanstvi Adsaluta in Savus, katerim so pogosto izročali v varstvo blago in popotnike na deroči Savi in še posebej na brzici med današnjim zaselkom Savo in Radečami. Pred hudourno Voglajno je varovalo božanstvo *Aquo*, njemu posvečeni napisi so bili odkriti na Rifniku. Iz Dobrteše vasi je poznana drugod neizpričana Karvonija. Nazadnje se avtorica posveti še krščanstvu. Celeja je bila sedež škofije, poleg odkrite cerkve, bogate mozaične opreme, krstilnice in številnih drugih pričevanj so poznani celejanski škofje tudi iz cerkvenih kronik in navsezadnje iz enega najlepših poznoantičnih nagrobnikov iz 6. st. posvečenega škofu Gaudenciju, ki je bil odkrit v bližnjem Preboldu. Tedaj se je tudi izteklo antično obdobje Celeje. Vendar kot dokazujejo najnovejše raziskave, spomin nanjo ni nikoli povsem usahnil, najpristnejše izročilo je navsezadnje tudi samo ime današnjega Celja.

Celeja je bila (tako kot tudi druga rimska mesta v Sloveniji) dobro prikazana že v seriji starih malih Kulturnih in naravnih vodnikov. Strokovni javnosti so dostopne številne povojne objave grobišč, redkeje so objave urbanističnih raziskav in nezadostne so študije drobnega gradiva. Tudi poljudnih predstavitev in razstav ni bilo malo, saj celjski Pokrajinski muzej ne slovi zaman kot eden najlepše urejenih slovenskih muzejev. Vendar je bera novih spoznanj, ki so v veliki meri sad sistematičnega dela z arhivskim in arheološkim gradivom Irene Lazar in njenih sodelavcev, upravičeno narekovala izid novega, razkošnejšega vodnika. Namenjen je, tako domnevam, širokemu krogu domačih muzejskih uporabnikov, ki je z dobrim prevodom Phila Masona postal dostopen in vabljiv tudi mnogim tujim obiskovalcem antične Celeje. Delo je prijetno oblikovano, naslovnica z zlato natisnjem glavnim naslovom CELEIA pa zelo dobro pristoji antičnemu mestu z več kot stoletjem arheoloških raziskav, s številnimi vzornimi muzejskimi predstavitvami in mnogimi strokovnimi in znanstvenimi objavami.

Izčrpni a kratki opisi so podprti z jasnimi risbami in načrti, kar bralcu omogoča lahko in tekoče razumevanje teksta.

Že v naslovu pa bode v oči avtoričina odločitev za rabo imena Celeia; v nadaljevanju teksta je razvidna nedosledna raba slovenjene oblike (npr. str. 14; ... ime Celeia in le odstavek nižje ... Celejo omenjajo ...). Nedosledna je tudi pisava in uporaba nekaterih drugih antičnih imen božanstev, npr. božanstvo *Aqua*. Vendar je treba po pravici povedati, da v primeru slovenjenja

po (veljavnih) pravilih ime zveni ostro in presekanost, vsekakor daleč od mehkega izvornika, ki je v dobršni meri onomatopoejski. Prevod je še najbolj podoben slabi, trdi rustikalni slovenski izgovorjavi mehke italijanščine. Čeprav je res, da priporočanemu slovenjenju latinskih imen tudi mnogi drugi slovenski avtorji ne sledijo, bi pač v primeru uporabe izvornih oblik latinskih imen morali uporabljati ležeči izpis besede (*italic*).

Vodnik je namenjen v prvi vrsti uporabnikom muzeja in obiskovalcem Celja, kar dokazuje tudi dodana karta mesta z vrisanimi arheološkimi spomeniki, ki bi bila bolj uporabna na samem zavihku, na vsak način pa za seznamom uporabljene literature. In prav zato, ker je vodnik namenjen v prvi vrsti poljudnemu kramljanju, so morda nekatere sicer zelo dragocene a prenatane obravnave njegova obtežitev, nikakor pa ne napaka! Vsekakor bi bila najbrž bolj na mestu kot podrobnosti (npr. o kanalizaciji) kratka umestitev Celeje v rimsko cesarstvo (tudi karta imperija z vrisano Celejo ne bi bila odveč) oziroma v širši geografski prostor, kar bi še dodatno doprineslo k že tako visoki vsebinski vrednosti vodnika. Avtorica posveča kar precej pozornosti izrazito strokovnim (sicer gotovo nadvse pomembnim) podatkom, kar nehote daje vtis, da je želela obenem zadostiti strokovni javnosti in široki množici, ali - kot bi se bala stroge strokovne arheološke kritike. Muzealci smo vse prevečkrat deležni sodbe o presplošnih predstavitev, saj stroka snobovsko pozablja na množice uporabnikov, ki jih pritegnejo le dobro napisana, prijetna poljudna dela. Seveda strokovno in znanstveno utemeljena, a tovrstna razglabljanja z množico znanstvenih podatkov sodijo v literaturo z drugačnim bralstvom.

Vodnik je oblikovan z velikim občutkom, prijeten na pogled, pregleden, razkošno opremljen z (odličnimi) barvnimi in črno-belimi fotografijami, načrti in risbami.

Izjemno sveže in domiselno deluje mali slovar na zadnjem zavihku platnic, enako kot avtoričin prijeten nasmeh z njeno kratko predstavitevjo na prednjem zavihku.

Svež in prijeten pa naj bi bil tudi izziv kustosom ostalih slovenskih muzejev, da bi na podoben način čimprej spregovorili tudi o drugih mestih ali najdiščih, saj so vodniki dandanašnji prepotrebno potrošno blago. Nehote pa se mi ponuja vprašanje, kdaj nam bo na voljo pričujoče delo tudi v sodobnejših medijskih oblikah?

Verena VIDRIH PERKO

Ptuj v rimskem cesarstvu. Mitraizem in njegova doba. M. Vomer Gojkovič, N. Kolar (ur.). Mednarodno znanstveno srečanje, Ptuj, 11.-15. oktober 1999. *Archaeologia Poetovionensis* 2. Pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj 2001. ISSN 1580-7355. 396 strani, 164 slik, 47 tabel in 4 karte.

Mednarodno znanstveno srečanje je bilo posvečeno 1930-letnici prve omembe Poetovione v pisnih virih, stoletnici odkritja prvega mitreja na Spodnji Hajdini in postavitvi zaščitne stavbe nad njim. Prispevki, ki so razdeljeni na štiri tematske sklope (*Povezava Poetovione s sosednjimi mesti v 1. st. n. š., Mitreji in središča mitraizma, Vloga mitraizma in drugih religij v družbenem življenju rimskega cesarstva in Problemi ohranjanja zaščite spomenikov*), so objavljeni v treh jezikih; v slovenščini, nemščini in angleščini, nekateri tudi v francoščini.

B. Slapšak (11-25) v svojem prispevku predstavi geografske danosti in zgodovinska dejstva, ki so botrovala razvoju Poetovione v sedež provincialne uprave, štabni center, sedež davčne uprave, ilirske carine ter močan industrijski center. M. Šimek (41-49) osvetli povezanost Ptujskega in jugovzhodno Dravskega polja skozi arheološke najdbe. S. Palágyi (71-81) predstavi razprostranjenost motivov na kamnitih spomenikih, predvsem stelah in oltarjih, na območju srednje Panonije. Problematiko marmornih kamnolomov in njihovega določanja osvetljuje prispevka H. W. Müllerja (93-97) in B. Djurića (61-70). H. W. Müller predstavi

metode določanja izvora marmorja in rezultate raziskav v Panoniji, Noriku in Daciji, B. Djurić pa konec rimskih pohorskih kamnolomov. Opozori, da je edini verjeten rimski kamnolom Puderšnikov kamnolom (pod Motalom), kjer je bil odkrit anepigrafski oltar posvečen Saxanu. A. Gaspari (51-69) predstavi zgodovino raziskav in problematiko lokacije rimskega mostu prek Drave, G. Fuchs (83-92) pa naselbinske strukture na območju agra Flavije Solve. J. Istenič (27-31) in I. Lazar (33-40) sta obravnavali lončarsko in steklarsko proizvodnjo Poetovione. Tema študije I. Mikl Curk (327-334) je položaj svetišč znotraj urbanistične zasnove rimskih mest na Slovenskem.

Prispevek B. Županek in D. Mlekuža (335-341) je nekakšen uvod v študije, ki se dotikajo kultov in življenja verskih skupnosti. Podala sta rezultate študije o razlikah v religiozni podobi Emone in Poetovione. V obeh mestih so bila v teku 1. in 2. st. n. š. priljubljena rimska božanstva, medtem ko v 3. st. v Emoni naraste delež lokalnih, v Poetovionu pa vzhodnih božanstev. M. Šašel Kos (343-347) in K. Kaus (355-358) predstavita nekaj Nutricam posvečenih spomenikov. S. Ciglencečki (349-353) osvetli pomen kulta Velike Matere bogov, ki je dolgo živel sočasno s krščanstvom, ki se je vse bolj širilo. R. Bratož (313-325) skozi poročila škofa Viktorina ovrednoti in osvetli položaj petovionske krščanske skupnosti v drugi polovici 3. st. Pokope ob in pod mitreji v Porenju analizira A. Hensen (213-219). Mitreje in širjenja kulta na območju Hrvaške v svojih študijah predstavita M. Glavičić (221-231) in G. Lipovac Vrkljan (233-249). Mitreje v Akvinku je analizirala J. Topál (269-273), medtem ko je A. Tengely (303-308) poskušal povezati mitološke prizore na nagrobnih spomenikih s pokopi pripadnikov mitraistične skupnosti.

Različni pogledi na mitraizem, tako na izvor te religije, kot na njeno obredje, ikonografijo in simboliko so predstavljeni v študijah J. Scheida (99-103), M. Weißve (251-267), A. Szaba (275-282), Ž. Miletića (283-288), R. L. Gordona (289-301) in J. Magdića (309-312). Povezave med židovsko, mitraistično in krščansko skupnostjo na prostoru Akvinka in Intercise je osvetlila D. Gáspár (367-369). Zgodovinske okoliščine in arhivske dokumente o postavljanju zaščitne stavbe nad prvim mitrejem ter zgodovino raziskav ptujskih mitrejev sta sistematično predstavili M. Vomer Gojkovič (105-124) in N. Kolar (383-388). Iz perspektive konservatorsko-restavratorske stroke je slovenske mitreje predstavil J. Korošec (371-382). Materialne ostaline ptujskih mitrejev so v svojih študijah analizirali I. Žižek (125-166), C. Ertel (167-178), V. Vidrih Perko in M. Lovenjak (179-189), I. Tušek (191-211), J. Horvat in M. Tomanič Jevremov (359-366), ki so predstavili njihovo notranjo opremo, kovinske in keramične najdbe ter kamnite spomenike.

Na tem mestu moram opozoriti tudi na mnoge nerodne in nedopustne napake, ki so nastale tako pri prevajanju v tuje jezike kot tudi v slovenščino. Na napake v tujejezičnih prispevkih je opozoril že P. Kos (*Argo* 45, 2002, 130-131), tu pa bi rada izpostavila nedosledno in nepravilno slovenjenje latinskih krajevnih in lastnih imen ter slabe, dobesedne prevode v slovenščino, brez poudarka na strokovni in slovnični smiselnosti stavka: "Ob robu rimskega vikusa v Wieslochu ... se je nahajal vhod v mitrej, poleg katerega smo srečali dva žgana pokopa. Grobišči sta bili nameščeni sredi oz. proti koncu 2. st. ..." (str. 216); "... se je ohranilo znatno število spomenikov iz časa mitraizma ... Na ozemlju Hrvaške je potrjenih 25 najdišč, ki prikazujejo 29 posvetilnih kamnov ..." (str. 245-246); "Takšen kult pa ni rabil biti čisto iranski ..." (str. 300.); "Kljub dobri berljivosti napisa je razlaga votivnega kamna ... nedvomna." (str. 356).

Pred nam je torej knjiga, ki zasluži pozornost zaradi pomembnih študij, ki osvetljujejo številna vprašanja v zvezi z mitraizmom in položajem Poetovione v rimskem imperiju. Preštevne jezikovne napake, ki so posledica slabih prevodov, pa na bralca upravičeno napravijo slab vtis in škodijo celi publikaciji.

Barbara NADBATH